

TE PAREMETE MAORI.

(Na Apirana T. Ngata, M.A., LL.B.)

Ki te Etita o Te Pīpīwharaua,

Tena koe, e whakahaere mai na i ta tatou Pepa hei kawe korero ki nga Iwi. Mau e tuku atu enei kupu hei whakaatu ki nga marae e tae atu ai ta tatou Pepa i etahi korero nunui a Te Kotahitanga e tu nei ki Ohinemutu, Rotorua.

No te 15 o nga ra o Maehe ka puare te hui, ka timata hoki te hui mai o nga Iwi i karangatia, a tae tonu mai ki roto ki nga ra o Aperira, I rokohanga mai e au e whakaotiati ana nga mahi a te hui, na reira e kore e poto katoa atu te whakaatu nga take, me nga korero, engari me ata titiro ano era ki roto i te ripoata whai mana o nga korero o te hui.

I whai kanohi katoa nga Iwi ki te marae o Te Arawa, nana nei te hui i karanga. Ngaro ake ko Tuhoe, ko Waikato, ko Ngai-terangi, ko Taranaki, ko Te Tairāwhiti. Otira i whai tangata ano o Takitimu i a maua ko Mohi Te Atahikoia. Ko Whanganui, ko Tuwharetoa, ko Ngatiawa, ko Ngapuhi me to ratou mema me Hone Heke, ko te nuinga o Te Arawa nana i whakaahuru te marae, a taea noutia te mutunga o te hui.

Kaore he kupu ake mo nga manaaki, mo nga ahuaereka, heoi ano ko te whakamihii ki nga rangitara o to matou marae mo te manawanui ki te pupuri i era ahuatanga, ki te riri ki ona whakararu a tutuki noa te hui. Ko nga taonga ena i a matou i nga mea i tae a-tinana mai. Kia matou, ki te hunga hoki i ngaro atu, ko nga take korero hei tino taonga, mo reira ake enei kupu.

I uru au ki Te Komiti nana i tino whaka-kaupapa tetahi Pire hei kokiritanga ki te aroaro o te Paremete i tenei tau - he mea i ata mahia i runga i te ahua o nga mate o tatou takiwa. Ko te kape o te Pire i whakaahuatia ai e maua ko Hone Heke, me Te Komiti, a i paahitua e te hui a Te Kotahitanga hei muri ake nei perehitia ai, tukutukuna ai ki nga takiwa katoa o te Motu. Ko nga tino take o roto ka taea e au te whakapoto atu, ara :-

I. I ata kimihia tetahi huarahi e mana ake ai te whakatau i nga take Whenua Maori i ta te Kooti Whenua Maori, e mahi nei inaianei. Na reira ka whakakorea Te Kooti, a ka whakaturia e whitu nga ropu tangata hei mahi i nga mahi a taua Kooti. Kotahi o aua ropu te upoko e huaina ana ko Te Kamihira Piira hei whakatau i nga tono piira. Kei raro iho ko nga Poari e ono mo Ao-tea-roa anake, i whakawhiwhia ki nga mana whakawa katoa

o Te Kooti Whenua Maori, engari kaore he mana whakahaere. Ko nga mana o nga Kai-whakawa tuturu i raro i Te Ture Kooti Whenua ka whakapumautia, a ka apitiria atu ano etahi mana ririki kia mama ai nga mahi ma te Poari. Tera ano etahi tikanga hou i whakaurua ki te Pire kia taea ai te whakaoti ngawari etahi take tautohe i waho, i waenganui ano i nga tangata na ratou nga kechi, kei pau noa nga moni maha i nga whakawa. Mo nga whenua papatipu, i meatia kia whakaturia he Komiti Papatipu hei uiui i nga rohe, i nga take hoki, a hei tuku ripoata ki te Poari, na reira e tino whakaoti. Ko aua uiui e haere ana i runga i te mapi whakaahua, kia tuturu ra ano nga rohe katahi ka haere ai te tino ruuri. Ko nga tikanga mo nga piira, mo nga roherohenga o nga takiwa o nga Poari, mo nga wa me nga kainga e tu ai nga hui o te Poari, he mea ata whakahaere kia mama ai nga moni e pau. He wehenga pai tenei no te Pire ki taku titiro.

II. Ko te wehenga tuarua e pa ana ki nga huarahi whakahaere e taea ai te rihi nga whenua maori, e taea atu ai hoki he moni hei whakapai. Hei whakaputa i ena hiahia ka meatia me whakatu he Komiti Poraka mo ia poraka, mo ia poraka - ma ratou e whakapou nga mana me nga whakahaere kia ratou i runga i te tohutohu ake me te whakaae a te Iwi whai paanga, a i raro hoki i te tirotirohanga a tetahi Apiha ma te Kawana e whakarite kia takoto pai ai nga kaiti, a kia whai ai nga mahi i runga i nga tikanga o te ture. Ma Te Komiti e whakapare tona whenua ki te rihi i runga i nga huarahi e pa ana ki nga whenua o te karama engari ia kia kaua e neke ake i te 42 tau te roa o te rihi. Ka puare ki Te Komiti i runga i te whakanatanga a te Iwi te nama moni i nga Tari Tuku Moni a Te Kawanatanga a ka takoto hei mokete ki runga i te whenua. He mana ano to Te Komiti ki te ata wehe i etahi wahi o te whenua hei mahinga kai, mo runga ranei i era atu hiahia o te iwi kainga, a ki te wehe i etahi wahi o te whenua hei rihi ki nga tangata anake o te whenua, a i muri ra ki era atu Maori. E pai ana ano nga tikanga o tenei wehenga o te Pire e whakatutata ana mai ki te Maori ano i nga whakahaere o ona whenua.

III. Ka maro te takoto a te kupu kia rāhuitia nga whenua maori katoa o Ao-tea-roa kia kaua ai e taea te hoko ki te karama ki te tangata noa ranei, a ma te Poari o te takiwa e whakatau kia whakaoti ranei nga tuku e tawea ana i te wa i mana ai tenei Pire hei ture kaore ranei.